

ARROW: az Europeanaban tárolt jogi információk és árva művek nyilvántartásai

Az Európai Unió digitális könyvtárainak i2010 kezdeményezése (*i2010 Digital Library Initiative*) olyan célokat fogalmaz meg, mint az európai kultúra és tudomány forrásműveinek a felhasználók minél szélesebb köre számára történő hozzáférhetővé tétele, valamint e forrásoknak (könyveknek, időszaki kiadványoknak, filmeknek, térképeknek, fotográfiáknak, hangzó anyagoknak stb.) a jövő generációi számára való megőrzése. A digitalizálás és a digitalizált tartalmak hozzáférhetővé tételének vonatkozásában kulcskérdésként merül fel a művek jogi státuszának tisztázása. Előfordul, hogy gondos jogtulajdonos-kereséssel (*diligent search*) sem sikerül azonosítani a szerzői jog tulajdonosát. Ilyen az ún. árva művek (*orphan works*) esete, de hasonlóképpen problematikus a kereskedelmi forgalomban már nem kapható, ún. out-of-print kiadványok digitalizálása is, amely szembe mehet a jogtulajdonos érdekeivel.

Míg számos országban már jelenleg is léteznek a kereskedelmi forgalomban lévő műveket számon tartó, ún. books in print nyilvántartások, az ezek közötti együttműködés (interoperabilitás) sem a metaadatok, sem az alkalmazott kommunikációs protokollok szintjén nem valósul meg. A másfelől gazdag tartalommal bíró bibliográfiai adatbázisokban nem találunk a felhasználási jogokra és engedélyekre vonatkozó metaadatokat. Ezeket az információkat a kiadók, a szerzők, avagy a közös jogkezelő szervezetek tartják számon, eltérő formátumokban, nyilvánosan nem elérhető módon.

Az ARROW (*Accessible Registries of Rights Information and Orphan Works Towards Europeana* = *Az Europeanaban tárolt jogi információk és árva művek nyilvántartásai*) projekt, amelynek társfinanszírozója az Európai Bizottság, 2008 szeptemberében indult el azzal a céllal, hogy egyszerűbbé tegye a digitalizálási projektekkel kapcsolatos jogkezelést. A projektben a könyvpiari értéklánc szereplői (nemzeti könyvtárak, nemzeti bibliográfiái

központok, szerzőket tömörítő szervezetek, közös jogkezelő intézmények) vesznek részt Spanyolországból, Franciaországból, az Egyesült Királyságból és Németországból. A kezdeményezés koordinátora az Olasz Kiadói Szövetség volt. A projekt fő céljai:

- a digitális világban felmerülő szerzői jogi problémák kezelésének gyakorlati szemléltetése;
- a szerzők, kiadók és könyvtárak közötti együttműködés előmozdítása;
- a rendelkezésre álló technológiák alkalmazása a gondos utánjárás (l. diligent search) procedúrájának lehetőség szerinti automatizálására;
- a jogtulajdonosok elérhetőségi adatainak hozzáférhetővé tétele.

A projekt megvalósítása során kidolgoztak egy infrastruktúrát az interoperabilitás előmozdítására, melynek összetevői a következők:

- ARROW webportál szolgáltatások (*ARROW Web Portal Services*): a felhasználó és a rendszer közötti felhasználói felületet foglalja magában;
- jogi információs infrastruktúra (*Rights Information Infrastructure, RII*): a rendszer gerince, amely lehetővé teszi az adatbázis-hálózatból történő lekérdezéseket, a kinyert információk feldolgozását, erre alapozva a megfelelő válaszlépés megtételét, valamint az előre meghatározott munkafolyamat szerinti információcserét;
- műnyilvántartás (*ARROW Work Registry, AWR*): az RII-munkafolyamat során legyűjtött releváns információk strukturált tára, amely lehetővé teszi az információk visszakeresését és felhasználását az ARROW szolgáltatási keretei közt;
- árva művek nyilvántartása (*Registry of Orphan Works, ROW*): az AWR alhalmaza, amely a „valószínűleg árva” műveket tartalmazza.

A projekt az adatforrások megosztott hálózataként, a következő problémák kezelését vállalta az interoperabilitás gördülékenyebbé tétele érdekében:

- az adatok nemzetközi szintű interoperabilitása eddig megoldatlan volt; csak a könyvtári területen valósult meg az ARROW céljainak megfelelő szintű interoperabilitás, mégpedig a *The European Library*-nak (TEL) köszönhetően;
- megoldatlan volt továbbá a könyvtári katalógusok és a books in print-típusú nyilvántartások interoperabilitásának problémája, valamint e két katalógus kommunikációja a reprográfiai szervezetek nyilvántartásaival;
- az egyes területeken nyilvántartott adatok, leírások a megjelenési forma (manifesztáció) szintjére vonatkoztak, míg a jogokat a mű, illetve kifejezési forma szintjén definiálják.

Az adatcsere automatizálása érdekében dolgozta ki az ARROW az *EDItEUR* nevű cég szakembereivel karöltve az *ONIX for Rights Information Services* (ONIX-RS) elnevezésű üzenetkészletet. Az ARROW a *Virtual International Authority File* (VIAF) szolgáltatásából nyeri a szerzőkre és közreműködőkre vonatkozó kiegészítő adatokat (élettrajzi adatok, nemzetiség, névváltozatok).

A jogi információs infrastruktúra (RII) vezérli a könyvpiari értékláncban alkalmazott adatbázisokból (könyvtári adatbázisok, books in print nyilvántartások, Reprográfiai Szervezetek nyilvántartásai) származó információk visszakeresésének komplex munkafolyamatát. Az összegyűjtött információk alapján megállapítható az egyes megjelenési formák (manifesztációk) és az azokhoz tartozó művek szerzői jogi státusza és kiadási állapota, valamint a vonatkozó licencfeltételek, beleértve, hogy az adott mű valószínűsíthetően árva műnek minősül-e. Az RII tehát a könyvtárakból érkező digitalizálási kérelem alapján, a jogi státusz megállapítása érdekében lekérdezi a különböző adatszolgáltatók (köztük a manifesztáció megjelenési helye szerinti) adatbázisait, majd a kinyert adatokat összesíti. Az eredeti könyvtári információkérés egy manifesztációra, sőt annak egy – digitalizálandó – példányára vonatkozik, a válasz azonban a mű szintjén kerül megfogalmazásra, vagyis a kérés egy sor rendezésen és megfeleltetési folyamaton megy keresztül. A munkafolyamat három főbb állomása a következő:

1. Az első fázis a könyvtári területen zajlik, ennek során történik a TEL vonatkozó rekordjainak (a kérésben megjelölt manifesztációhoz tartozó mű, a mű további manifesztációi) és a VIAF-ban tárolt szerzői/közreműködői adatoknak (névváltozatok, születési/halálozási dátumok stb.), valamint a jogi státuszra vonatkozó elérhető információknak a kinyerése.

2. A második fázis az ARROW rendszerben részt vevő országok Books In Print adatbázisait és az adatbázisok megvalósításáért, építéséért felelős szervezeteket érinti. Ezen a ponton a kinyert információkból kiderül, melyek a műhöz tartozó egyéb manifesztációk és a kapcsolódó további művek, illetve megtalálhatók-e ezek a kereskedelmi forgalomban, valamint megállapítható-e bizonyossággal, hogy nyomtatnak-e belőlük jelenleg újabb példányokat, vagy sem.
3. A harmadik fázis során az előzőekben szerzett információk kiegészülnek a reprográfiai szervezetek nyilvántartásaiból kinyert adatokkal, amelyek alapján a licencfeltételek megállapíthatók, s könnyebbé válik meghozni a mű digitalizálására vonatkozó döntést. Hasonlóképpen, e szakaszban a mű „árva mű” státusza is megállapításra kerül.

A vázolt munkafolyamat során kinyert információkat az ARROW műnyilvántartása eltárolja.

A jogi információs infrastruktúra (RII) a rugalmasságot és a skálázhatóságot lehetővé tevő rétegelt architektúrával rendelkezik. Az alkalmazás legfelső szintje a prezentációs réteg (*Presentation Layer*) a felhasználói és szolgáltatási felülettel. A szolgáltatási réteg (*Service Layer*) a szoftver döntéshozó algoritmusaként funkcionáló szolgáltatáslogikát jól definiált interfészekon keresztül közvetíti a külső felhasználók felé, míg az adatréteg (*Data Layer*) végzi az RII rendszerében eleve tárolt vagy külső szolgáltatók által közvetített adatok szolgáltatását.

Az adatok végül az ARROW műnyilvántartásába kerülnek. Azok, amelyek a „valószínűleg árva mű” kategóriába tartoznak, az árva művek nyilvántartásában is regisztrálódnak. Az árva művek nyilvántartásának megtervezésekor egy szakértői jelentésre, illetve az érintett szervezetekkel, így például a közös jogkezelőkkel, valamint a reprográfiai szervezetekkel való konzultációkra támaszkodtak.

A műnyilvántartás tervezésekor figyelembe vették a szöveges művek egyedi azonosítására szolgáló *ISTC szabványt* (*International Standard Text Code*) az ISTC-alapú nyilvántartásokkal való interoperabilitás érdekében. Az árva művek nyilvántartása nyilvános felületen kereshető, ily módon lehetőség nyílik a jogtulajdonosok számára, hogy bejelentsek jogigényüket.

Az ARROW projekt 2011 februárjával lezárult. A Franciaországban, Németországban, Spanyolországban és az Egyesült Királyságban megjelent

művek az ARROW rendszerében 2011 szeptemberétől kereshetők.

A rendszer kiértékelését az *Innsbrucki Egyetemi Könyvtár* végezte el. Ennek során kiderült, hogy az ARROW használatával jelentős, 72-97% közötti időmegtakarítás érhető el. Nagy digitalizálási projektek esetén számottevően csökkenhetnek a könyvtár költségei.

2011 áprilisában indult el az *ARROW Plus* projekt, amelynek célja, hogy az uniós térség további or-

szágait is bevonják a program megvalósításába, valamint hogy szolgáltatásaikat a szöveges művek mellett a képek nyilvántartásaira is kiterjesszék.

/CAROLI, Cinzia – SCIPIONE, Gabriella – RRAPI, Elda – TROTTA, Giuseppe: ARROW: Accessible Registries of Rights Information and Orphan Works Towards Europeana. = D-Lib Magazine, 18. köt. 1–2. sz. 2012. <http://www.dlib.org/dlib/january12/caroli/01caroli.html>

(Dancs Szabolcs)

Értéknövelt szolgáltatás az olvasóknak: ingyenes és nyílt hozzáférésű források megtalálása

Bevezetés

Számos felsőoktatási könyvtár törekszik arra, hogy az előfizetéses online tartalmak mellett az ingyenes és nyílt forrásokra is felhívja a használói figyelmét, illetve segítse őket ilyenek megtalálásában. Rengeteg ingyenes anyag van az interneten, s ezek közül az „open access” (OA) megjelölést jellemzően azokra alkalmazzák, amelyek átestek valamilyen szakmai bírálaton (peer-review) és a szerző megosztotta őket egy szabad felhasználást engedélyező (pl. Creative Commons) licenc alatt, vagy a szerző a kiadóval kötött szerződése alapján jogosult az önarchiválásra, így a publikációi bekerülhetnek az OA repozitóriumokba. Az egyes kiadók által engedélyezett felhasználási módokról a SHERPA/RoMEO adatbázisból (<http://www.sherpa.ac.uk/romeo>) tájékozódhatunk. Az OA publikálás megkönnyíti a tudományos kommunikációt, a kutatók lépést tarthatnak az új felfedezésekkel, a diákok sok időt és pénzt spórolhatnak meg a szabadon hozzáférhető tananyagoknak köszönhetően, a tanárok az oktatásba beépíthető hasznos forrásokra bukkanhatnak, a könyvtárak pedig nemcsak hogy megtakaríthatják az előfizetési költségeket, hanem a nyílt archívumok működtetésével hozzájárulhatnak anyaintézményük szellemi teljesítményének propagálásához. Az OA tartalmak megtalálása azonban nem mindig egyszerű, mert szét vannak szórva intézményi és tematikus repozitóriumokban, valamint a folyóiratok és a szerzők honlapjain, ráadásul sok ilyen publikációnak, kutatási és oktatási anyagnak nincsenek még betöltve a metaadatai a könyvtári katalógusokba vagy egyéb adatbázisokba. Ezért fontos, hogy a tájékoztatással vagy könyvtárközi kölcsönzéssel fog-

lalkozó könyvtárosok felkutassák őket és olvasóikat eljuttassák ezekhez a forrásokhoz.

OA folyóiratok és önarchiválás

A nyílt hozzáférés alapidokumentuma, a 2002. február 14-én aláírt *Budapest Open Access Initiative* (<http://soros.org/openaccess/read.shtml>) úgy határozta meg az *open access* szakirodalmat, mint ami szabadon hozzáférhető, letölthető, másolható, terjeszthető, nyomtatható, kereshető, linkelhető, indexelhető és szoftverekkel egyéb módon is feldolgozható, pénzügyi, jogi és technikai akadályok nélkül – egyedül annyi megkötéssel, hogy közben meg kell őrizni a mű integritását és megfelelő módon kell hivatkozni a szerzőre. OA publikációk keresését érdemes a Google Scholar (<http://scholar.google.com>) adatbázisában kezdeni, amely feldolgozza például a *Hindawi Publishing Corporation* elektronikus folyóiratait. Amikor ilyen találatot kapunk, akkor azt a jobb oldalon levő sávban jelzi a kereső, és egy OpenURL link mutat a folyóirat honlapjára, ahol megtaláljuk a felhasználási szabályokat. Természetesen a cikk teljes szövegére is megjelenik egy ugrópont a találati listában. A könyvtár saját folyóirat-keresőjébe is integrálhatunk OA folyóiratokat: a *Directory of Open Access Journals* (DOAJ) katalógusát használhatjuk egy olyan linkfeloldón keresztül, mint amilyen például az SFX. Hasonló funkciót biztosít az EBSCO és a WorldCat OpenURL szolgáltatása is. Mára az is gyakorlattá vált, hogy egyetemi könyvtárak (pl. a *University of Plymouth* és a *Colgate University* esetében) lementették ezeknek a periodikáknak az